

Enderun Dergisi

Cilt:4 Sayı:1

Gönderiliş Tarihi: 19/02/2020
Kabul Tarihi: 10/03/2020
ORCID: 0000-0001-6453-0084

LAİKLİĞİN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Özcan TUNAHAN²

ÖZ

Laiklik, din-devlet işlerinin ayrımı ve devletin, din karşısındaki tutumu üzerinden şekillenmiştir. Fakat bu tanımlama tarihsel süreç içerisinde uzun bir dönemin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu süreçte laikliğe dair farklı düşünceler gelişmiştir. Bu farklılıklar kültürel olgular çerçevesinde pratik kazanmıştır. Aynı zamanda laiklik, birçok düşünürün de konusu olmuştur. Bu çalışma ise, Machiavelli, Hobbes, Locke ve Rousseau'nun eserlerinden hareketle laikliğin düşünsel temellerine değinmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışmada bu düşünürlerin hangi eserlerinde laikliğe yer verdikleri incelenecek ve laikliğe dair açıklamalarının günümüz açısından hangi laiklik türlerinin temelini oluşturduğuna dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Laiklik, Machiavelli, Hobbes, Locke, Rousseau

AN EVALUATION ABOUT THE INTELLECTUAL FOUNDATIONS OF SECULARİSM

ABSTRACT

Secularism is shaped by the separation of religion-state relations and the state attitude towards religion. However, this definition has emerged as a result of a long period in the historical process. During this process, different thoughts of secularism developed. These differences have been put into practice within the scope of cultural facts. Secularism has also been the topic of many thinkers. This study aims to touch upon the intellectual foundations of secularism based on the works of Machiavelli, Hobbes, Locke and Rousseau. In addition, in this study, works of the thinkers mentioned that include secularism will be examined and which types of contemporary secularism are the based on their explanations, will be pointed out.

Keywords: Secularism, Machiavelli, Hobbes, Locke, Rousseau

¹ Bu çalışmanın giriş, sonuç ve laiklik modelleri kısmında yer verilen kavram ve önermelerin kullanımı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmakta olan "Cumhuriyet'ten Günümüze Din-Devlet Ekseninde Alevi Kimliği Üzerine Bir İnceleme" adlı doktora tezinden yararlanılmıştır.

² Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı Doktora Öğrencisi ozcan.tunahan@ogr.sakarya.edu.tr

GİRİŞ

Laiklik/laikleşme, Kilise ve devletin ayrılmasından neşet etmiş ve kutsal olanın kutsal olmayandan ayrılmasıyla şekillenmiştir (Turner, 2019:197). Bu açıdan laiklik, “ilahi olandan laik otoriteye geçiş sürecinde dinin kamusal alandan çıkarılması” (Kırmızı, 2019:94) şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca laiklik kelimesi Fransızca’dan türemiştir ve bu durum, laikliğin Fransız geleneğinin bir ürünü olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, “laikliğin Katolik toplumlarda terminolojik olarak daha yaygın olduğu” dile getirilebilir (Dellaloğlu, 2019:154).

Laiklik kavramı için yaygın ve kabul gören tanım; devletin inançlar karşısında “nötrleşmesi”dir. Bu açıdan devlet, herhangi bir inancın tarafı olmamalıdır. Devletin inançlara yaklaşımının, “makbul” ve “makbul olmayan” üzerinden yürütülmesi, laiklik açısından bir paradoksa işaret etmektedir (Dellaloğlu, 2019:155). Bu durum daha çok modern dönemde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü laiklik kavramını oluşturan din-devlet çatışması, bir otorite ve güç mücadelesidir. Bu mücadele iktidarın yapısıyla ilgilidir. İktidara tanınan haklar ve sınırlardır. En genel ifadeyle, geleneksel dönemde, iktidarın sınırlandırılması muktedir olanın “vicdanı” üzerinden olmuştur. Modern dönemde ise, iktidarın sınırlandırılması, yasalar üzerinden şekillenmiştir. Bu değişim, iktidarın kaynağındaki temel değişimle ilgilidir. İktidarın kaynağındaki temel değişim ise düşünsel temeller çerçevesinde olmuştur. Ayrıca bu düşünsel temellerin farklı laiklik anlayışlarının oluşmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

Modern dönemle birlikte her değişim ve dönüşüm, toplumların kendi sosyal gerçeğine göre şekillenmiştir (Çifci, 2018:88). Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Batı kültürünün diğer kültürler üzerinde bir egemenlik kurduğu da söylenebilir (Çifci, 2019:179). Fakat bu çalışmada diğer kültürlerin politik dönüşümlerine ve bu açıdan laiklik anlayışlarına yer verilmeyecektir. Sadece söz konusu düşünürlerin hangi laiklik modellerinin temelini oluşturduğuna bakılacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada, günümüzde farklı laiklik türlerinin düşünsel temelleri açıklanmaya çalışılacaktır. Düşünsel temellerden kasıt, Machiavelli, Hobbes, Locke ve Rousseau’ya göre din-devlet ilişkisinin nasıl olması gerektiği üzerine düşünceleridir.

I. Machiavelli: “Devlete Hizmet Eden Bir Dinin Varlığı ”

Machiavelli, din-devlet ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini Söylevler (Discours) eserinde işlemiştir. Machiavelli, bu eserinde Romanın ilk kralı olan Romulus’un koyduğu yasaların, “gökler” İmparatorluğunun yönetimi için yeterli olmadıkları yargısına varmıştır ve onun halefi olan (ikinci kral) Numa’nın, “vahşi halkın” yasalara karşı itaatini tesis etmek için dini gerekli gördüğünden bahsetmektedir. Ayrıca Machiavelli Numa’nın, devletin varlığını sürdürmek amacıyla dinden ve dinin destekleyici gücünden yararlandığından bahsetmektedir. Dolayısıyla Machiavelli için, Romulus’tan ziyade Numa daha değerlidir. Bunun önemli nedenini ise şöyle açıklamaktadır; “Dinin olduğu yerde orduları sağlamak kolaydır fakat ordunun olup dinin olmadığı yerde, din sağlamak zordur.” Machiavelli, Roma tarihini referans göstererek dinin, yönetimin istikrarı üzerindeki etkisinden bahsetmektedir. Machiavelli, Roma tarihi boyunca, “orduları kontrol etmede, halkı telkin etmede, insanları iyiye yöneltmede, kötüden utanılmasını sağlama” hususlarında dinin olumlu etkisi olduğunu söyler (Machiavelli, 2017:69-70).

Machiavelli, mutlak anlamda bir din-devlet ayrımını düşünmez. O, din ve siyasetin geleneksel ayrımını reddederek, yeni bir temel üzerinde birbirine bağlar. Machiavelli, devlete hizmet eden bir dinin varlığı üzerine düşüncelerini ileri sürer. Dinin yöneticilik vasfının olmadığını vurgular ve dini, siyasal iktidarın hizmetine sunar. Dinin aşkın bir güçten kaynaklanıp kaynaklanmadığı sorgulamasına gitmeden, dinin toplumsal yönü üzerinde durarak, dine siyasal bir araç görevi vermektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2013:204; Barbier, 1999:109). Machiavelli, Numa’nın din referanslı yönetimini ya da dini, yönetiminin aracı haline getirmesini, şehirlerin geleceği açısından önemli

görmektedir. Ona göre, “din, iyi yasalara neden” olmuş “iyi yasalar iyi talih (fortuna)” sağlamış ve “iyi talihten mutlu sonuçlar” elde edilmiştir. Ayrıca Machiavelli, Tanrı korkusunun eksikliğinin krallığın düşmesine neden olabileceğini söyler (Machiavelli, 2017:71).

Machiavelli, Hristiyanlık ilk şekliyle korunmuş olsaydı, Hristiyan devletlerin birlik içerisinde daha mutlu olabileceklerini söyler. Ayrıca Roma Kilise’sini de eleştirir. Ona göre, Roma Kilisesi’ne en yakın kişiler en az dindar olanlardır. Çünkü O, İtalyanların dinsiz ve kötü olmalarını papazlara bağlamaktadır. Ayrıca Machiavelli’ye göre, İtalya bölgelerinde birliğin oluşturulmasını sağlayacak yöneticinin olunamamasının ve bir cumhuriyete sahip olamamasının nedeni Kilise’dir. Kilise İtalya’ya sahip olacak kudrette olmadığı gibi başkalarının onu işgal etmesini de engelleyememiştir. Yine Machiavelli, birçok lordun oluşu ve beraberinde birçok ayrı prensliklerin oluşmasını ve İtalya’nın kendini savunamayacak durumda olması gibi tüm nedenleri Kilise’ye bağlamaktadır. Kısacası, Kilise İtalya’ya zarar verdiği gibi barbarların bu şehre gelmesinin de nedenidir (Machiavelli, 2017:74-76).

Machiavelli; “Hristiyanlığın kurulduğu temelleri inceleyen ve şu anki uygulamalardan oldukça farklı olduğunu gören herhangi biri, tahrip ve cezalandırmanın yakın olduğunu anlayacaktır” (Baumer, 2010b:531). Bu açıdan Machiavelli, hem Kilise’nin devlet karşısındaki tutumunu yani devlete bağlı olması gerektiğini söylerken hem de Hristiyanlığın geldiği durumdan rahatsız olduğunu ifade ederek Kilise’yi eleştirmiştir. Devletten ayrı bir dini otoritenin olmasından ziyade devlete hizmet eden bir dinin/Kilise’nin olmasına dikkat çekmiştir.

II. Thomas Hobbes: “Din ve Devletin Birlikteliği”

Hobbes, Leviathan’ın Din Üzerine olan kısmında, dinin insana özgü olduğunu vurgulayarak, dinin doğal nedeni üzerine düşünceler öne sürer. Şeylerin nedenini bilme arzusu ve geleceğe yönelik kaygı taşınmaları, insanları dine yönlendirir. Hobbes, eski şairlerin sözüne atıf yaparak, “Tanrıların başlangıçta insanın korkusu tarafından yaratıldığını” söyler. Hobbes, gücü her şeye yeten bir Tanrı’nın kabulü, insanların gelecek korkusundan ziyade doğal olayların işleyişinin nedenlerini bilme isteğinden kaynaklandığını söyler. Ayrıca bu isteğin, olayların “ilk nedeninin” araştırılmasına sebep olacağını ve her şeyin ilk andan itibaren büyük bir güç tarafından harekete geçirileceğini ve haliyle her şeyin “ilk nedene” bağlanacağını ve böylece insanlar tarafından uydurulan birçok Tanrı’nın meydana geleceğini söyler (Hobbes, 2012:87-89).

Hobbes, Hristiyanlığın ortaya çıkışından belirli bir zamana kadar “Havariler’in” ve “İncilciler’in” sayesinde Hristiyan inancın kitlesel olarak büyük oranda başarılı bir şekilde arttığını söyler. Fakat Hristiyan inancını taşıyan birçok farklı yerlerde, din adamlarının hırsları yüzünden bu inanç zayıflamıştır. Hobbes, “Din adamlarının ahlakı bozulduğunda, halktaki inanç zayıflar” diyerek dünyadaki din değişimlerinin nedenini Katoliklerde olduğu gibi, Reformasyon yaşayan kiliselerdeki “kötü” din adamlarına bağlamaktadır (Hobbes, 2012:97-98). Ayrıca, Hobbes, dini toplumsal düzenin aracı olarak görür. Şöyle ki; din, insanların yasalara uymasını, itaat etmesini ve barışa eğilimli olmasını sağlar. Ona göre, bütün devlet kurucuları bu şekilde yapmıştır. Fakat bunlardan farklı olarak İbrahim, Musa, İsa gibi peygamberler ise Tanrı krallığı yasalarını tebliğ eden ilahi politik ilkeleri esas almışlardır (Hobbes, 2012:91).

Hobbes, Roma tarihini örnek vererek, din ve devletin birliktelik içerisinde yönetildiğini ve Yahudilerin dini dışında herhangi bir dinin imparatorlukta yasaklanmadığını dile getirir (Hobbes, 2012:95). Hobbes, devlet otoritesinin karşısına ruhani otoriteyi koyma görüşünü, bir insanın içinde üç tane ruh olduğunu savunan doktorlara benzetmektedir. Ona göre bu düşünceler, hiçbir şey ifade etmeyen anlamsız sözlerdir. Hobbes, “toplumsal güç ve devlet iktidarı aynı şeydir”, der ve ekler; “Biri

yasalar diğeri temel ilkeler koyduğunda, biri egemen diğeri yüce olduğunda aynı uyrukların iki devleti olması gerekir. Bu ise, kendi içinde bölünmüş bir krallıktır ve ayakta durmaz” (Hobbes, 2012:245).

Rousseau (2017a:128), Toplum Sözleşmesi’nde Hobbes’un düşüncesini şu şekilde yorumlamaktadır; “Kartalın iki başını birleştirmeyi salık verme cesaretini gösteren yalnız filozof Hobbes olmuştur. Ona göre her şeyi politik birliğe götürmek gerek... Ama Hobbes, gördü ki, kendi sistemi Hristiyanlığın ağır basan havasıyla bağdaşmıyordu ve rahibin çıkarı her zaman devletinkinden daha güçlü idi. Hobbes’un politik sisteminde tiksinti uyandıran şey, ondaki yanlış ve korkunç şeylerden çok, haklı ve doğru olanlardır.” Hobbes, insanların savaş durumunda yaşadıklarını, bunun sonlandırılması ve korkuların yenilmesi için hükümdara sınırlı bir yetki verilmesi gerektiğini dile getirmektedir. O, Hristiyanlığın bölünmesinden kaynaklanan fikir ayrılıklarına ve bunun yanında dünyevi iktidar ile ruhani iktidar arasındaki ayrıma son vererek, Leviathan’ı tek egemen güç olarak görür (Bauberot, 2008:34). Hobbes, dünyevi ve ruhani otorite ayrımının savaş ortamını doğuracağını ve devletin sonunu getireceğini dile getirmektedir. Dolayısıyla Kilise, devletin egemenliği altında olmalıdır. Hobbes’a göre, kutsal yazıların ve dinsel kurallarının üzerindeki mutlak otorite siyasal iktidardır. Son söz bu otoritedir (Duman, 2003:531). Buradan hareketle Hobbes’un din-devletin ayrılığını savunmaz aksine din ve devletin birlikteliğini savunur.

III. John Locke: “Din ve Devletin Özerkliği”

Locke, din ve devletin özerkliği konusunu Hoşgörü Üstüne Bir Mektup eserinde işlemektedir. Kilise ve hükümetin sınırlarının ne olduğunun ve ayrıca aralarındaki ilişkinin nasıl şekillenmesi gerektiğini bu eserde dile getirmektedir. Locke, dünyevi iktidar ile dini iktidarın ayrılığını ve ikisi arasındaki sınırların belirlenmesini zorunlu olarak görür. Locke’a göre (2005:27-28); “Devlet, sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan topluluğudur. Kanunları tarafsız bir şekilde ifa ederek güvence altına almak siyasi yönetimin görevidir.” Locke, hoşgörüyü Kilise’nin en temel özelliği olarak görür ve ona göre, din, zorlayıcı bir gücün temelini oluşturmak için değil, insanların kendi yaşamlarını erdem ve dindarlık kuralları çerçevesinde düzenlemesi için vardır (Locke, 2005:23). Ayrıca Locke, yönetimin yargılama yetkisini sivil alanla sınırlamaktadır. Ruhların iyiliği Tanrı tarafından ona verilmediği için emanet edilemez ve Tanrı hiç kimseye kendi dinine zorlaması için yetki vermemiştir. Ruhların kurtuluşu siyasi yönetim aracılığıyla sağlanamaz. Locke, hükümetin bütün yetkilerini insanların sivil çıkarlarıyla sınırlamakta ve diğer dünyaya ait konularda yetkisinin olmadığını mutlak bir kesinlik olarak görmektedir (Locke, 2005:28-31).

Locke (2005:58), putperestliğin günah olmasının, siyasi yönetim tarafından cezalandırılması gerektiği anlamına gelmediğini ve “Tanrı’ya karşı günah olarak kabul edilen her şeyin, hiçbir ayırım gözetmeksizin, adaletin kılıcı tarafından cezalandırılmasının siyasi yöneticilere düşen bir görev” olmadığını söyler. Locke, Katoliklerin papa dışında bir egemen tanımadıklarını ve dolayısıyla sadık bir vatandaş olmadıklarını dile getirerek, Katolıklere hoşgörüyle yaklaşmaz. Locke, ateistlere dinsiz oldukları için değil, kötü yurttaş oldukları için hoşgörüyle yaklaşmamıştır. Ona göre, Tanrı’nın varlığını inkâr eden bir sözleşmeye bağlı kalmaz ve sivil yaşamı sürdüremez. Fakat bu istisnalar dışında Locke, devletin laikleşmesi gerektiğini savunan ilk düşünürdür. Bu kuramın gerçekleşmesi, Fransız Devrimi sonrasında liberal düşünce geleneği çerçevesinde gerçekleşecektir (Barbier, 1999:191-195).

Locke, İncil’de Hristiyan devleti diye bir kavramın olmadığını, İsa’nın inancını benimsemiş birçok krallığın olduğunu ve bunların İsa’nın kanunlarına müdahale etmediğini söyler. Böylece Krallar, yönetim geleneklerini korumuşlardır. İsa ise, ebedi mutluluğun nasıl kazanılacağını söylemiş ve bir devlet de kurmamıştır (Locke, 2005:59-60). Locke Kilise kurumunu, insanların hür iradesiyle katıldığı ve dilediklerinde ayrılacakları bir birlik olarak görür. Locke, organik bir Hristiyan

topluluğundan bahsetmemektedir. Böylece dini bireysel vicdana indirgemektedir (Bauberot, 2008:36). Locke, Kilise'nin tanımını yaparak Kilise'nin görevlerini ve sınırlarını belirler. Kilisenin, "ruhların selameti" doğrultusunda Tanrı'ya ibadet etmek için bir araya gelen gönüllü insanlar topluluğu olduğunu ifade eder. Dini bir topluluğun gayesi gereği Kilise kurumu, sonsuz hayatı kazanmak için Tanrı'ya ibadet eder. Ruhani kanunları da bununla sınırlandırmak gerekir. Siyasal iktidarın görevi, devletin ve kişilerin güvenliğini sağlamaktır. Devlet için yasal olan, Kilise için yasaklanamaz. Siyasi otorite, kamu çıkarı bahanesiyle güç kullanarak Kilise'ye baskı uygulamamalıdır (Locke, 2005:31-55). Çünkü Locke'a göre asıl tehlike, devletin din üzerindeki hakimiyetidir. Aynı zamanda devlet, yurttaşların sivil haklarıyla ilişkili olmadığı için Kilise'nin dogmalarına da müdahale edemez (Barbier, 1999:191-92). Kilise ve devletler hiçbir surette din aracılığıyla dünyevi alana müdahale edemez ve sivil haklarını gasp edemez. Locke, ruhani otoritenin kaynağının ne olduğu ve nerden geldiğini sivil yönetim için önemli görmemektedir. Ayrıca ruhani otoritenin Kilise sınırları içerisinde kalması gerektiğini vurgular. Böylece Kilise'yi, devletten ayrı ve farklı olarak görmektedir (Locke, 2005:39).

Locke, ayrıca aforoz cezasının kullanılması ve uygulanması durumunda insanların mallarına ve canlarına zarar verilmemesi konusunda uyarıda bulunur. Bu yetki yargıya aittir. Sivil çıkarlar siyasi yönetime ait olduğu gibi hukukun da güvencesi altındadır. Aforoz edilen kişinin sahip olduğu sivil çıkarlar aforoz edilmekle kaybedilmemektedir. Aynı zamanda Locke'a göre; "Siyasi yönetimin başı, ister herhangi bir Kiliseye katılsın, ister ondan ayrılınsın, Kilise daima önceden olduğu gibi, özgür ve gönüllü bir topluluk olarak kalır. O, yöneticinin gelmesiyle ne kılıcın gücünü talep eder ne de yöneticinin gitmesiyle eğitime ve aforoz hakkını kaybeder" (Locke, 2005:37). Dolayısıyla Locke'nin düşünceleri, modern dünyada din ve vicdan özgürlüğü üzerinden okunduğu gibi devleti, din karşısında sınırlayarak dini özgürlüklerin rahatça ifade edildiği ve yaşandığı bir yönetim sistemi olarak okunmuştur.

IV. J.J. Rousseau: "Yurttaşlık (Sivil) Din Kuramı"

Rousseau, Toplum Sözleşmesi eserinin Toplum Dini kısmında, din ve siyaset üzerine düşüncelerini açıkça yazmıştır. Ayrıca, Emile adlı eserinin Savoia'lı Rahibin Açıklaması kısmında insanın şüphesinden kaynaklanan tutumları, evrenin tasarımına dair hayranlığı, iradesinin fiile dönüşmesiyle her şeyi yöneten Tanrı'nın varlığından, insanın Tanrı'yla olan ilişkisinden ve Tanrı'nın doğasına ilişkin sorgulamanın yetersizliğinden bahseder. Tanrı hakkında kötü düşünmektense hiçbir fikre sahip olmamanın daha erdemli bir davranış olduğunu söyler. İnsanın dürüst ve samimiyle şüphelerini, fikirlerini dile getirmesi gerektiğini, dinin gerçek görevlilerinin insanların oluşturduğu kurumlardan bağımsız olduğunu ve dinin ahlaktan bağımsız olamayacağını, "dürüst bir kalbin Tanrı'nın tapınağı" olduğunu ifade eder (Rousseau, 2017b:368-444).

Rousseau, tarihsel tecrübeye dayanarak, "hiçbir dinin politik bütüne yararlı olmadığı" düşüncesine karşıt olarak, "temelinde din olmayan hiçbir devlet kurulmadığını" söylemiş ve "Hristiyanlığın politik bütün için en sağlam dayanak olduğu" düşüncesini ileri sürenlere karşı olarak da, "Hristiyan yasasının gerçekte devletin güçlü yapısına yararlı değil zararlı olduğunu" ileri sürmüştür (Rousseau, 2017a:129). O, dini devletin varlığına ilişkin düşüncelerini, tanımladığı dinlere göre şekillendirmiştir. Dolayısıyla Rousseau, üç tür dinden bahseder. Bunlar; insanın dini, yurttaşın dini ve papazın dini şeklindedir. İnsanın dini; töreni, tapınağı olmayan, Tanrı'ya deruni bir içtenlikle bağlı, ahlaki görevleriyle sınırlı olan, İncil'den esinlenen ve doğal Tanrısal hukukun kaynağı olan inanç biçimidir. Bu dinin, insanları bu dünyadan ayıran ve bütünüyle diğer dünyanın işleriyle uğraştıran ve dolayısıyla devletten de ayıran bir yapıya sahiptir. Yurttaşlık dini; ilk kabile dinleri denilen, dogmaları, ayinleri yasalarla belirlenen törenleri olan dinlerdir. Her devletin kendine özgü dini ve hükümeti var olup ve tanrılar ile yasalar burada birdir. Politik olan dinseldir. Bunu "toplumsal ya da pozitif hukuk" olarak da ifade eder. Papaz dini; bu din "insanlara iki çeşit yasa, iki baş, iki yurt veren, hem dinli hem de yurttaş olmalarını engelleyen, toplum yaşamına uymayan" dindir. Roma Kilisesi'ne bağlı olan Hristiyanların bu dine mensup olduklarını söylemektedir. Toplumsal birliği

önemseyen Rousseau, söz konusu dini anlayışın toplumsal birliği bozmasından dolayı açık bir şekilde bu dini kötülemektedir (Rousseau, 2017a:125-131). Rousseau, toplumsal ve siyasal açıdan bu dinlerin tehlikeli olduğunu ve fayda getirmediğini dile getirmiştir. Şöyle ki; Antik paganizm, devlete mutlak anlamda bir bağlılığından ve dolayısıyla savaşı yapısından dolayı tehlikelidir. Rousseau Hristiyanları, insanları devletten ayırdığını ve devletten ayrı bir din oluşturdukları için eleştirir. Ayrıca Rousseau, Roma Hristiyanlığının ayrıştırıcı bir yönünün bulunduğunu, devletin varlığı ve bekası için tehlikeli olduğunu söyler. Dolayısıyla Rousseau, bu dinleri bu yüzden eleştirmiştir (Barbier, 1999:167). Fakat Rousseau yurttaşlık dinini, Tanrı sevgisi ile yasa sevgisini birleştirdiği, yurttaşların yurdunu sevmelerini sağladığı için iyi görür. Dahası Rousseau'ya göre bu din, devlete hizmet etmenin, devletin koruyucusu olan Tanrı'ya hizmet etmek olduğunu yurttaşlarına öğrettiği için bu dini değerli görür (Rousseau, 2017a:130).

Toplum sözleşmesi düşüncesi ve doğal hukukun laik bir görünüm kazanmasıyla birlikte egemenliğin kaynağı Tanrı'dan ziyade bireylere/topluma dayandırılmıştır (Duman, 2003:531). Toplum sözleşmesi aracılığıyla, otoritenin uyruklar üzerindeki egemenlik hakkı kamu yararıyla sınırlandırılmıştır. Yurttaşlar, kamu yararını ilgilendiren düşüncelerden sorumlu tutulur. Rousseau, her uyuğa görevini sevdirecek bir dinin olmasını devlet açısından önemli görmektedir. Ayrıca ona göre, her yurttaş istediği görüşü benimsemekte özgür olduğu gibi, bu düşüncelerin ne olduğunu egemen otoriteye açıklamak zorunda da değildir. Rousseau, dinin dogmaları içerisinde insanların "yurttaşlık görevlerine" zarar verici düşüncelerin olmaması gerektiğini söyler (Rousseau, 2017a:133-135). Kamu yararını esas alan dini yapı yani yurttaşlığın varlığı üzerinden dinin okunması devlet politikalarının pratikteki karşılığı olarak jakoben bir yapıya bürünmüştür. Dolayısıyla günümüzde uygulanan Fransız laikliği Rousseau'nun düşüncesi çerçevesinde ve 1905 Ayrılığı ise, Locke'un din-devlet anlayışı üzerinden şekillenmiştir (Bauberot, 2008:43).

V. Amerikan ve Fransız Laiklik Modellerinin Düşünsel Temelleri

Amerikan ve Fransız laiklik modellerinden Amerikan modeli özgürlükçü bir tema üzerine inşa edilmiştir. Amerikan laiklik modelinde devletin, dini kurum ve kimliklere yaklaşım olumlu yönde olmuştur. Diğer bir ifadeyle devletin dini kurumlara müdahalesi özgürlükçü bir yapıda ilerlemiştir (Kuru, 2011:73). Dolayısıyla Amerikan laiklik anlayışında devletin, dini inançlara yaklaşımı daha özgürlükçü bir yapıda ilerlemiştir (Gunn, 2014:22). Bu anlayışın teması, "dini devletten özgürleştirmek" şeklinde gelişmiştir (Sommer, 2008). Bu açıdan düşünüldüğünde Amerikan laiklik anlayışının, Locke'un din-devlet anlayışı üzerinden şekillendiği söylenebilir.

Fransız modeli ise daha katı bir modelde kendini göstermiştir. Fransız laiklik modelinin, "Rousseu'nun yurttaşlık dinine bürünmüş, kendine özgü dogmalarının" bir ürünü olduğu ifade edilebilir (Bauberot, 2008:13). Bu açıdan düşünüldüğünde Fransız modelinde devletin, dine ve dini kimliklere yaklaşımı daha katı olmuştur (Kuru, 2011:156). Fransız laiklik modelinin katı yapısı ya da devletin dini kimlik ve kurumlara yaklaşımındaki müdahaleci yapısı Fransız laikliğini ifade eden laisite kavramıyla ilişkilidir. Bu kavram, "vatandaşların dinin aşırılıklarından devlet eliyle korunması" (Gunn, 2014:111) şeklinde tanımlanmaktadır. Buradan hareketle, Fransız laikliğinin temellerinde Rousseau'nun din-devlet anlayışının temel düşüncesinin olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Laiklik kavramına dair yapılan bütün tanımlar, din ve devlet ilişkilerinin formasyonuna yöneliktir. Laiklik tanımı, Batı'da dinin/Kilise'nin ya da devletin sınırlarının belirlenmesi üzerine olmuş ve buna yönelik düşünceler geliştirilmiştir. Bu düşüncelerin gelişimine katkı sağlayan en önemli düşünürler arasında, Machiavelli, T. Hobbes, J. Locke ve J.J. Rousseau bulunmaktadır.

Machiavelli, eserinde Kilise kurumunu dünyevi iktidarın egemenliği altında olması gerekliliği üzerinde durmuş ve dinin, devlete hizmet etmesini vurgulamıştır. Hobbes ile Machiavelli'nin görüşleri bu açıdan birbirine yakındır. İki düşünür de, toplumsal düzenin ve istikrarın sağlanması açısından dinin varlığını önemsemiştir. Fakat (özellikle Hobbes) dinin ayrı bir otorite, özerk bir yapısının olmasını devlet açısından tehlikeli görmüştür. Bu düşüncelerin aksine J. Locke ise, din ve devletin ayrı, özerk olmasını vurgulamıştır. Locke, dini alanı Kilise'nin sınırları içerisinde kalması gerektiğini, devletin ise bu alana müdahale etmemesini savunmuştur. Locke'un bu düşüncesi günümüzde Amerika'da uygulanan laiklik düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Rousseau (2017a:130) ise, yurttaşlık dininden bahsetmiştir. Rousseau, yurttaşlık din sayesinde insanların yasalara uyacağını ifade etmiştir. Bu açıdan Rousseau, yurttaşlık dinini kamu yararını sağlayacağı düşüncesiyle değerli görmüştür. Bu düşüncenin ise Fransa'da uygulanan laiklik düşüncesinin temelini oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca Rousseau'nun, din ve devlet ilişkisinde "toplumsal birliği" esas alması, Locke'un özerklik vurgulu düşüncesinden ayrılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. Ali, Köker Levent, (2013), Tanrı Devletinden Kral-Devlete, İmge Kitabevi, Ankara.

Barbier, Maurice, (1999), Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset, Çev: Özkan Gözel, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Bauberot, Jean, (2008), Dünyada Laiklik, Çev: Ertuğrul Cenk Gürcan, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Baumer, Franklin Le V. (2010b), "Batı Düşüncesinin Ana Akımları", Batı'ya Yön Veren Metinler II; Rönesans, Protestan Reformu, Erken Modern Dönem, Bilim Çağı (1350-1650), Derleyen: Alev Alatlı, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO, s.417-425.

Çifci, Yusuf, (2018), "Türkiye'de Kuram ve Kuram Açmazları: Laiklik Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt:4, Sayı 2, ss:75-93.

Çifci, Yusuf, (2019), "Dünyanın Batılılaşması- Gezegenimizin Bir Örnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sınırları Üstüne Bir Deneme", [Serge Latouche tarafından hazırlanan Dünyanın Batılılaşması başlıklı kitabın değerlendirmesi], Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Sayı 57, ss:173-180.

Dellaloğlu, Besim F. (2019), "Türkiye Modernleşmesinin Politik Teolojisi", Cogito, Sayı 94, Yaz, ss:151-163.

Duman, Fatih, (2003), "Din ve Siyaset", Siyaset, Edit: Mümtazer Türköne, Lotus Yayınevi, İstanbul.

Gunn, T. Jeremy, (2014), Din Özgürlüğü ve Laikite: ABD ile Fransa Arasında Bir Karşılaştırma, Çev: Hüseyin Bal ve Ömer Faruk Altıntaş, Liberte Yayınları, Ankara.

Hobbes, Thomas, (2012), Leviathan, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Kırmızı, Abdülhamit, (2019), "19. Yüzyılı Laiksizleştirmek: Osmnalı-Türk Laikleşme Anlatısının Sorunları", Cogito, Sayı 94, Yaz, ss:91-109.

Kuru, Ahmet T. (2011), Pasif ve Dışlayıcı Laiklik ABD, Fransa ve Türkiye, Çev: Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Locke, John, (2005), Hoşgörü Üstüne Bir Mektup, Çev: Melih Yürüşen, Liberte Yayınları, Ankara.

Machiavelli, Niccolo, (2017), Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler, Çev: Alev Tolga, Say Yayınları, İstanbul.

Rousseau, J. Jacques, (2017a), Toplum Sözleşmesi, Çev: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Rousseau, J. Jacques (2017b), *Emile*, Çev: Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Somer, Murat, “Laikliği Yeniden Düşünelim Ama Nasıl?”, *Taraf*, 13.10.2008.

Turner, Charles, (2019), “Sekülerleşme: Devingen Bir Şenlik” Çev: Merve Erol, *Cogito*, Sayı 94, Yaz, ss:193-206.